

AKDENİZ'DE İTALYAN SÖMÜRGE İMPARATORLUĞUNUN OLUŞTURULMA ÇABALARI

* Seyda Gül SÖNMEZ
** Mehmet YILDIRIM
*** Emel ERDEĞER
**** Mehmet ASLAN
***** Zöhre Canan GÜNASLAN

Araştırma Makalesi

Makale Gönderme Tarihi

12. 06. 2023

Makale Kabul Tarihi

24. 07. 2023

Atıf Bilgisi

Chicago: Şeyda Gül Sönmez, Mehmet Yıldırım, Emel Erdeğer, Mehmet Aslan, Zöhre Canan Günaslan, “Akdeniz’de İtalyan Sömürge İmparatorluğunun Oluşturulma Çabaları”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Vol. 1, Issue: 2, 2023, ss. 168-179.

Apa: Sönmez, S. G., Yıldırım, M., Erdeğer, E., Aslan, M., Günaslan, Z. C. (2023), “Akdeniz’de İtalyan Sömürge İmparatorluğunun Oluşturulma Çabaları”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Vol. 1, Issue: 2, ss. 168-179.

Özet

Osmanlı Devleti’nin son döneminde Akdeniz İngiliz, Fransız, Alman, Rus ve İtalyan donanmalarının tahakkümü altında kalarak, Osmanlı donanması bu sulardan tardedilmişti. Söz konusu devletler Türklerin yokluğunda Akdeniz’de koloniler kurmak ve imparatorluğun sahil topraklarını paylaşmak için birbirleriyle yarışıyor, zaman zaman da kuvvet kullanarak toprak elde etmeye gayret ediyorlardı. Bu hengamede Osmanlılar kendi vatanlarını korumak bir yana, Akdeniz’de denge siyaseti uygulayarak varlıklarını sürdürebilmenin telaşına kapılmışlardı. Bu telaş ve kargaşa içerisinde Osmanlı Kuzey Afrika ve Ortadoğusu’nun yanısıra Balkanlar’ı ve Karadenizi’de etkileri altına alan bu birleşik Haçlı kuvvetleri, bir çok noktada denetimi ellerine geçirdikleri gibi, Osmanlı payitahtında da etkinliklerini her geçen gün kendi lehlerine artırmaktaydılar. 1878 Berlin Konferansı’ndan sonra ilk önce İngiltere tarafından el konulan Mısır ve Kıbrıs adalarının hemen akabinde İtalyanlar da Kuzey Afrika’da kendi sömürü düzenlerini kurmak ve bazı toprakları doğrudan yönetebilmek için Osmanlı Devleti ile yeni bir cephe açmışlardı. Bu cephe 1911-1912 yıllarında başlayan Balkan Savaşları sırasında açılarak Türk kuvvetleri birkaç cephede oyalanmış ve nihayetinde Kuzey Afrika’da bulunan kadim eyalet Trablusgarp İtalyan işgaline uğramıştı. Bu tarihten sonra İtalyanlar bütün Akdeniz’de Osmanlılar aleyhine ve diğer devletlerle kıyasıya bir mücadele halinde olmuşlardır.

Bu makalede, İtalyanların Akdeniz’de ortaya çıkışları ve yeniden Akdeniz havzasında sömürü faaliyetlerine başlamalarının parametreleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, İtalya, Osmanlı, İngiltere, Sömürge, Savaş.

Abstract

* Müdür Yardımcısı, Şahinbey Bahattin Kayalı İlkokulu, seydagulsonmez86@gmail.com, Orcid no: 0009-0003-6583-6853

** Okul Müdürü, Şehitkamil İmam Çoban İlkokulu, mehmetyildirim274863@gmail.com, Orcid no: 0009-0005-2504-3431

*** Müdür Yardımcısı, Şehitkamil Kaşibeyaz Ortaokulu, erdegeremel28121828@gmail.com, Orcid no: 0009-0001-8005-5559

**** Müdür yardımcısı, Karacaoğlan ortaokulu, maslandero@gmail.com, Orcid no: 0009-0002-8070-8713

***** Müdür yardımcısı, Mahmut Hümayun Ozhelvacı Ortaokulu, canankahraman@gmail.com, Orcid no: 0009-0006-7251-140X

In the last period of the Ottoman Empire, the Mediterranean was dominated by the British, French, German, Russian and Italian navies, and the Ottoman navy was forced out of these waters. In the absence of the Turks, these states were competing with each other to establish colonies in the Mediterranean and to share the coastal lands of the empire, and from time to time they tried to acquire land by using force. In this turmoil, the Ottomans were in a hurry to maintain their existence by applying a balance policy in the Mediterranean, let alone protecting their homeland. In this rush and turmoil, these combined Crusader forces, which took control of Ottoman North Africa and the Middle East, as well as the Balkans and the Black Sea, were increasing their activities in their favor day by day, as they gained control in many points. After the 1878 Berlin Conference, the islands of Egypt and Cyprus, which were first seized by the British, were immediately followed by the Italians, who opened a new front with the Ottoman Empire in order to establish their own colonial system in North Africa and to manage some lands directly. This front was opened during the Balkan Wars that started in 1911-1912, and Turkish forces lingered on several fronts and eventually the ancient province of Tripoli in North Africa was occupied by the Italians. After this date, the Italians were in a fierce struggle against the Ottomans and other states in the whole Mediterranean.

In this article, the parameters of the emergence of Italians in the Mediterranean and their re-starting their exploitation activities in the Mediterranean basin will be examined.

Keywords: Mediterranean, Italy, Ottoman, England, Colony, War.

Giriş

İtalyanların siyasî emelleri uzun bir süre Adriyatik üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu karmaşık bir konu olmakla beraber, Akdeniz'de ortaya çıkan rekabetin bir parçası değildir. Oysaki İtalya, Akdeniz'de hâkimiyet kurmaya çalışan devletlerden daha çok bir Akdeniz ülkesidir. Coğrafyası, tarihi, ananesi, menfaatleri tamamıyla bu denizin ufku içerisinde yer almaktaydı. Fransa ve İspanya'nın Atlas Okyanusu'na açılan pencereleri vardı. Almanya aynı zamanda hem Baltık denizine, hem de Kuzey denizine kapısı olan bir devlettir. Rusya bu denizlerle beraber Karadeniz'e de kapısı olan bir diğer devlet iken, Akdeniz'de meydana gelebilecek her sarsıntı öncelikle İtalya'yı alakadar ederdi. Akdeniz'e penceresi olup da başka denizlerle ilgileri olan devletler için ikinci derecede olan meseleler, İtalya için hayati konulardı ve her an bir istilaya uğramaktan ziyade, yanı başında meydana gelecek tehditlere karşı müttefiklerinden himaye talep etmesinin sebepleri de bu denize olan cephesinden ileri gelmektedir¹.

Ancak *Trieste ve Teranet (Trieste et de Trente) maddelerine* öyle bir hal ve vaziyet vermiştir ki İtalya bazı sebeplerle askerî açıdan hem Avusturya'ya bağlıdır, hem de Avusturya'yı düşman addetmek mecburiyetinde kalmıştır. İtalya bu tehdit altında ne yaşayabilir ne de gelişebilirdi. Umumi düşünce ne olursa olsun İtalya'nın öncelikle kuzey tarafından tam bir emniyet içerisinde olması gerekirdi. Bu da kendi sınırlarının lehine yakın komşularıyla ittifak içerisinde olmasını gerekli kılıyordu. Fakat müttefiklerine karşı istiklâli de ancak kendi kuvveti nispetinde idi. İktisaden giderek yükselmiş, daha mühim ve masrafları ziyadeleşmiş bir maliyeye sahip oldukça İtalya Adriyatik'te Avusturya-Macaristan nüfusuyla tesis edilmiş olan düzen ile mücadele edebiliyordu. Akdeniz

¹ Charles Veley, *La Méditerranéenne Problema*, Paris 193, s. 53-54.

siyasetinde ise henüz bir meseleye taraf olmak şöyle dursun böyle bir meseleye dâhil olmaktan da imtina ediyordu².

İtalya'nın Arnavutlukta Nüfuz Kurma Çalışmaları

İtalya'nın en fazla arzu ettiği şey, Avusturya-Macaristan tehdidini sınırlarından uzak tutmak ve Avusturya lehine bir göl haline gelme tehlikesine karşı Adriyatik'te kendi rolünü üstlenebileceği bir fırsat yakalamaktı³. Böyle bir gayeye ulaşmak için İtalya'nın Adriyatik filosu yeterli kuvvete sahip olmadığı gibi, bu denizin doğu sahillerinde elde etmek istediği menfaatleri de bu donanmanın yeterli güce sahip olmaması sebebiyle elde edemiyordu. İtalya bu eksikliğini gidermek için Arnavutluk'u kendi nüfuzuna dâhil etmek ve böylece Adriyatik'i iki koldan işgal etmiş olacaktı. Bunun için İşkodra'da, Dıraç'ta ve Avlonya'da İtalyan nüfuzu bankalar ve mektepler kurulmak suretiyle inşa edilmeye büyük çaba sarf edildi. İtalya her türlü ticarî ve sanat adına her şeyin yeniden icat edilmesi lazım gelen fakir bir memlekette vesait ve aletleri kendi tarafından karşılanacak bir iktisadî cihet vücuda getirerek, Arnavutluk'taki İtalyan nüfuzu için büyük faydalar temin edecekti. Mektepler vasıtasıyla ve propaganda ile Arnavutluk'un kuzeyi daha önce tamamen Avusturya'nın eline geçmişti. Buna karşılık aynı cinsten aletleri üretmek suretiyle rakibi Avusturya'yı sahillerden uzak tutarak, onu iç kesimlere yöneltmeye çalışıyordu⁴.

İtalya açısından Arnavutluk meselesine bakılacak olursa, Arnavutluk'un ecnebi hâkimiyet altına düşmemesinde İtalya'nın hem iktisadi hem de askeri menfaatleri olduğu gerçeğini görmek gerekmektedir. Öle ki İtalya, Arnavutluk'un bir sahilinden başlayarak Sırbistan'dan geçerek Tuna'ya ulaşacak olan bir şimendifer hattının inşasını düşünmektedir. Bu hat sayesinde bölge ile ticarî münasebetlerini geliştirmeyi amaçlamaktadır ki Karadeniz ile Tuna vadisinde cereyan eden ticaretin büyük bir kısmını güney İtalya limanlarına çekmiş olacaktır⁵. Ancak bu ticaret yolunu elde etmek için aynı menfaatlere sahip bir başka devletin olmaması şarttı. Bunun gerçekleşmesi için Arnavutluk, İtalya'nın faaliyetlerine açık bir hale getirilecek ve burada Bari ve Brindiz (Bari et a Brindisi) limanlarında yeni bir servet ve saadet alanı vücuda getirilerek gelişmiş bir ticarî merkez kurulmuş olacaktı⁶.

İtalya'yı Arnavutluk'ta nüfuz kurmaya sevk eden bir diğer sebep ise askerî maksatlı olup, Arnavutluk ile arasındaki mesafeyi oluşturan Otranto Kanalı yaklaşık 75 kilometre civarındadır. Bu

² Veley, *a.g.e.*, s.54-55.

³ Veley, *a.g.e.*, s.55.

⁴ Veley, *a.g.e.*, s.57.

⁵ Veley, *a.g.e.*, s.57.

⁶ Veley, *a.g.e.*, s.58.

kanal sebebiyle hareket kabiliyeti kısıtlanan İtalya'nın kendi sahillerinde askerî açıdan kullanabileceği sağlam bir liman bulunmazken, Arnavutluk sahilleri bu imkâna müsait pek çok liman barındırmaktadır. Hele Avlonya limanı Ortanto Kanalı'nın en dar bir noktasında ve dağlık bir körfezi kuşatmış olan Linketa Şebe (la Linguetta) Cezîresi ve Saseno (de Sasseno) Adasıyla himâye olunan bu liman deniz tarafından yapılacak her türlü saldırıya karşı korunaklı bir durumdaydı⁷.

Bu sebeple Avlonya'nın başka bir büyük devletin eline geçmesi İtalya için son derece tehlikeli bir durum, ona malik olacak devlet bir ihtilaf anında İtalya'nın Adriyatik filosunu körfeze kapatarak, hareketsiz kılabilirdi⁸.

İktisadî ve askerî sebeplerle İtalya Arnavutluk'ta kendi nüfuzundan başka bir nüfuz asla istememektedir. Bu sebeple Avusturya-Macaristan'ı bu noktadan uzak tutmak için büyük mesai harcamaktadır ve kuzey Adriyatik meselesinde olduğu kadar Arnavutluk meselesinde de bu güçlü komşusuyla ittifak içerisinde olmayı menfaatlerine uygun bulmuştur⁹.

Adriyatik meselesinin taşıdığı öneme rağmen İtalya'nın dikkatini başka yönlere kaydırmasına engel olmamıştır. Akdeniz'in ortasında bulunan İtalya, coğrafi konumu sebebiyle bütün Akdeniz işlerinde taraf olmak zorunda kalmıştır. Avusturya'dan ziyade Toulon, Bizert ve Malta'nın tehdidi altında olan bu devlet denizlerin serbestliği ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalmak ve böylece hâkimiyet alanlarını elde tutmak ve hürriyetini temin etmek yolunu da kendisine açmış olacaktır¹⁰.

İtalya'nın Kuzey Afrika Siyaseti ve Libya'yı İşgal ve Programı

İtalya kendi mevcudiyetini ve üstlenmesi gereken vazifenin farkına vardığı günden beri Akdeniz'in Afrika sahillerinde bir dayanak noktası elde etmek emeline düşmüştür. Bu emelini gerçekleştirmek için kendisine Akdeniz'in her hangi bir noktasında bir hareket üssü sağlamış olmak gayesiyle hareket etmektedir. Bunun için de Fransızların elindeki Tunus'a yönelmekten başka çaresi kalmamıştır¹¹.

Oysaki çeşitli vesilelerle İtalya, Afrika'da Fransa ve İngiltere tarafından serbest hareket etme konusunda görmemezlikten gelinmişti. Bu sayede 10 sene içinde Afrika seferini tamamlayan İtalya, bu sefer esnasında pek çok defa hezimete uğramış olduğundan, askerî tetkikattan daha çok hızlı hareket eden diplomatlara ihtiyaç duymaktaydı. 1911 senesi ortasında İtalya işgal etmeyi düşündüğü arazinin istilasına kadar Türkiye'nin muhalefetinden başka bir muhalefetle karşılaşmayacağından emindi. Buna

⁷ Veley, *a.g.e.*, s.58.

⁸ Veley, *a.g.e.*, s.59.

⁹ Veley, *a.g.e.*, s.59.

¹⁰ Veley, *a.g.e.*, s.60.

¹¹ Veley, *a.g.e.*, s.60.

karşılık Almanların da aynı sebeplerle Afrika sahillerine yöneldiğini görünce bir müddet bu istila hareketinden vaz geçerek, Türkiye ile hiç tasavvur etmediği uzun ve yorucu bir harbe tutuştu¹².

3 Ekim 1911'de İtalyan savaş gemileri, Kuzey Afrika'daki Osmanlı vilayetleri Trablusgarp ve Sirenayka'ya saldırarak, başta Trablus olmak üzere, kıyı boyunca uzanan birkaç şehir merkezini bombaladı. İki gün sonra, 1700 deniz piyadesinin başında karaya çıktığı. Denizcilerin başında bulunan Yüzbaşı Umberto Cagni, ilk yayılım ateşi sırasında şehrin geri kalan birkaç sakinine iç kısımlara kaçmamaları yönünde telkinde bulunarak "Artık bizim çocuklarımızınız. Kanunen ayrılamayacağınız ve ayırt edilemeyeceğiniz diğer tüm İtalyanlarla aynı haklara sahipsiniz. Bu nedenle, İtalyan kardeşlerinizle birlikte sesinizi yükseltin: Yaşasın Kral, yaşasın İtalya!"¹³ Bu çağrı aslında, Kuzey Afrika'nın bu orta kısmında İtalyan sömürge yönetiminin sonraki on yıllarında gelecek tüm acı, şiddet ve ölümle karşı karşıya kalındığında hem ikiyüzlü hem de trajik bir abartıdan başka bir şey değildi. İtalyanlar tarafından Libya olarak adlandırılan yere yapılan saldırı ve müteakip işgal aynı zamanda ülkenin tam bir dönüşümünün başlangıcını getirmesi ve onu zorla İtalya'nın ekonomik, sosyal ve siyasi yörüngesine çekmesi açısından da çok önemliydi. Bu işgal sonrasında İtalya, kurmuş olduğu sömürü düzeniyle Libya'da, bugün bile görünür şekilde devam ettirilen asimetrik bir güç dengesinin temellerini atmıştır¹⁴.

Kuzey Afrika'da koloniler edinme telaşının İtalya'da tekdüze bir şekilde benimsenmekten çok uzak olduğunu söylemek doğru olacaktır. Afrika'ya yapılan bu saldırılar dönemin ünlü tarihçi ve sosyalist politikacısı Gaetano Salvemini gibi önemli bazı İtalyan eleştirmenleri tarafından da eleştirilmiştir. Çatışmanın ilk aşamasının 1912'de sona ermesinden sadece birkaç yıl sonra konuyla ilgili görüşlerini yazan Salvemini, Giovanni Giolitti liderliğindeki hükümetin sunduğu savaş nedenlerini metodik olarak eleştirdi ve ikinci planda sempatik bir basın tarafından eleştirilmeden bu saldırıdan övgüyle söz edildiğini ileri sürdü. Giolitti'nin hükümeti aslında İtalyan parlamentosunu tamamen baypas etmiş ve onun onayını almadan savaşa girmişti. Ancak bu saldırı sırasında siyasi sınıfın büyük desteğini almıştı. Buna karşın Salvemini, Libya'nın gerçekte, yalnızca basit bir şekilde sahip olunan geniş tarım vaadiyle dünyevi bir cennet olmadığına işaret etti. İtalyanlar kıyılarına ayak bastığında Osmanlı yönetiminin zincirlerini kırmak için İtalyan işgalcilere destek vermek için yerel halkta herhangi bir ayaklanma görünmediğini ortaya koymaktaydı. Ayrıca, her iki İtalyan siyasetinde

¹² Veley, *a.g.e.*, s.60-61.

¹³ Mathias Hatleskog Tjønn, *The Persistence of Colonialism A Century of Italo-Libyan Relationships and Their Influence on the Current European Migration Regime in the Mediterranean (1911–2017)*, Master Thesis in Modern International and Transnational History, at the Department of Archaeology, Conservation and History Oslo, May 14th, 2019, s.13.

¹⁴ Tjønn, *a.g.t.*, s. 15.

alıntılanan ve yanlış temsil edilen Herodot ve Yaşlın Pliny'i kolonyal davaya dahil etmek gibi tuhaf bir kaynak kullanımına da şiddetle karşı çıkmıştır. Bu iddialar karşısında hükümet, Sirenyka ve Trablusgarp'ın bereketiyle ilgili asırlık yazıları, hem bölgenin doğasında var olan doğal zenginliğin kanıtı hem de Araplar ve Osmanlılar bunları "harcamadan" önce, Roma zekasının çiftçilik ve terraforming yoluyla başardığı şeylerin bir kanıtı olarak sunmaktaydı¹⁵.

Salvemini'nin kolonizasyonun kendi başına bir rakibi olmadığını, yalnızca özellikle Libya'yı kolonileştirmenin değerine karşı olduğunu belirtmekteydi. Merakla, o zamanlar çok az nüfuza sahip olan ancak daha sonra gerçek olduğu ortaya çıkacak olan kolonyal kampanyanın başka bir eleştirmeni 20. yüzyılın en önemli insanlarından biri, 1911'de düşmanlıklar patlak verdiğinde savaş karşıtı gösterilere katıldığı için hapse atılan Benito Mussolini'den başkası değildi. Mussolini, o zamanlar çeşitli sosyalist medya kuruluşlarında çalışan 28 yaşındaki bir gazeteciydi. Partito Nazionale Fascista'yı kurmaya ve İtalyan siyasetinin gidişatını değiştirmeye birkaç yılı daha vardı¹⁶.

Sömürgeci işgal savaşına muhalefeti ve Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmanın tartışmalı gerekçesini not ettikten sonra, savaşa gitmek için gerekli olan halkla ilişkiler kampanyasının ve siyasi manevraların nedenlerine bakmak gerekmektedir. Daha sonraki tarihçilerin sık sık işaret ettikleri bir motivasyon, aslında "Büyük Güçlerin sonuncusu ve en küçüğü" imajına karşı İtalyan ulusal gururu inşa etme arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu arzu gerçekte ancak modern İtalya'nın Roma mirası üzerinde oynanarak gerçekleştirilebileceği bir husustu. İtalyan basınının bütün eleştirilerine rağmen hükümet, Roma'nın yeniden kendi Kuzey Afrika'sına döndüğüne ve Libya'yı bir şekilde gayri meşru Arap ve Osmanlı hükümdarlarından geri almaktan başka bir şey yapılmadığına inanmaktaydı. Oysaki aslında İtalya'nın en büyük karın ağrısı Libya'yı işgal ederek İtalya'nın da diğer Avrupalı güçler gibi modern bir ulus devlet olduğunu göstermekti. Bu, o zamanlar prestijli bir imparatorluk kurmak ve kolonizasyonla uğraşmanın en doğal yollarından biyirdi. Christopher Seton-Watson gibi tarihçiler için, bu prestij ve emperyal zafer arayışı, Mağrip'teki İtalyan kolonizasyonunun arkasındaki ana itici güçten başka bir şey olmayacaktı¹⁷. Oysaki Trablusgarp arazisi işlenebilecek mümbit bir arazi değildi. İtalya muhacirlerine cılız bir çöl, ateşli bir iklim, az cazip bir mahal olarak çok fazla bir şey vaat etmiyordu. Sahilin birkaç beldesi dışında büyük bir menfaat elde edilemeyen bir fetih hareketiyle karşı karşıya kalınmıştı¹⁸. Bununla beraber İtalya'nın Akdeniz siyaseti açısından bakıldığında Trablusgarp önemli bir aşamadır. Tunus hududundan Mısır hududuna kadar İtalya 1500 kilometrelik bir deniz cephesine

¹⁵ Tjønn, a.g.t., s. 16.

¹⁶ Tjønn, a.g.t., s. 16.

¹⁷ Tjønn, a.g.t., s. 16.

¹⁸ Tjønn, a.g.t., s. 16.

sahipti. Bu sahilde yer alan Derne ve Tobruk gibi şehirler İtalya'nın Akdeniz siyaseti için gelecekte en önemli harekât üstleri olabilirdi¹⁹. Bu iki şehrin, Mısır ve dolayısıyla Hindistan yollarına hâkim olması ve bu noktanın İtalyanlar tarafından istimlâki savaşta olduğu kadar barışta da diplomatik müzakereler açısından İtalya'ya çok büyük bir kudret ve iktidar sağlayacaktı²⁰. Bununla beraber Akdeniz'in Afrika sahillerinden bir kısmının işgaline muvaffak olduğu günden itibaren İtalya'nın Akdeniz'deki rolü giderek artmış olup, gerek kendi namına ve gerek üçlü ittifak namına hareket etsin, Akdeniz'in doğusunu İngiliz vesayetinden büyük oranda korumuş oldu²¹.

İtalya, Avrupa'nın sömürgeci genişlemesinin yeniçağı için özellikle İngiltere ile rekabet etmek zorundaydı. Çünkü sömürgecilik yarışında kendi çıkar alanları olarak Akdeniz'i ve henüz sömürgeleştirilmemiş olan ve okyanusa erişimi sağlayan Afrika Boynuzu'nda görmekteydi. İtalya, sömürge yarışına geç gelmişti ve uluslararası ilişkilerde görece zayıf bir konum olan Büyük Güçlerin en küçüğü olma statüsü, imparatorluk kurma yolunda İngiltere, Fransa ve Almanya'nın rızasına ihtiyaç duymaktaydı²². İtalya, uzun süredir büyük bir Tunuslu İtalyan topluluğunun yaşadığı Tunus'u Osmanlı eyaleti olarak görüyordu. İngiltere ve Almanya'nın Fransa'yı Kuzey Afrika'daki sömürge topraklarına katması için cesaretlendirdiği 1879 yılına kadar ülkeyi ilhak etmeyi düşünmemişti²³. İtalya'nın Tunus'u iki ülke arasında paylaşmaya yönelik son dakika teklifi reddedildi ve Almanya'nın desteğine güvenen Fransa, Mayıs 1881'de Bardo Antlaşması uyarınca Tunus üzerinde bir himaye kurarak birliklerine Fransız Cezayir'inden çekilme emri verdi. İtalyan basınında bahsedildiği şekliyle "Tunus Tokadı" şoku ve İtalya'nın Avrupa'dan tecrit edilmiş olduğu duygusu, onu 1882'de Almanya-Avusturya -Macaristan ile Üçlü İttifak'ı imzalamaya yöneltti.

1896'da Afrika Boynuzu'ndaki İtalyan mülkleri ve etki alanları

¹⁹ Veley, *a.g.e.*, s.61.

²⁰ Veley, *a.g.e.*, s.61.

²¹ Veley, *a.g.e.*, s.62. Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda Üçlü İttifak çatısı altında Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları ile aynı tarafta yer almış olan İtalya, savaşın başlamasıyla birlikte saf değiştirmiştir. İtalya, Üçlü İtilaf devletleriyle yaptığı pazarlıklar sonucu bu kampa katılmayı çıkarlarına daha uygun bulmuş ve bu ülkelerle 1915 Londra ve 1917 St. Jean de Maurienne Antlaşmaları'nı imzalamıştır. Londra Antlaşması'na göre İtalya Almanya'nın Afrika'daki sömürgelerinden pay kazanacak, ayrıca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Yugoslavya'dan önemli toprak kazanımları sağlayacaktı. Öte yandan St. Jean de Maurienne Antlaşması'yla İtalya'nın, İzmir'i de içeren bütün bir Güney Batı Anadolu bölgesinde, yani Osmanlı toprakları üzerinde hâkimiyet kazanması da öngörülmüştü (Abdul Samet Çelikçi- Can Kakışım, "İtalyan Faşizmi Ve Tarihsel Gelişimi", *Anemon, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1 Sayı:2, 2013, s. 85).

²² Raymond F. Betts, *The False Dawn : European Imperialism In The Nineteenth Century*, 1975, p. 97.

²³ C.J. Lowe, *Italian Foreign Policy 1870–1940*, Routledge 2002, p. 21.

İtalyan sömürge imparatorluğunun doğuşu, 1869'da Kızıldeniz'deki Assab Körfezi'nin, Süveyş Kanalı'nın denizciliğe açıldığı sırada bir kömür istasyonu kurmayı amaçlayan bir İtalyan denizcilik şirketi tarafından satın alınmasıyla başladı. Burası 1882'de İtalyan hükümeti tarafından devralındı ve modern İtalya'nın ilk denizaşırı bölgesi haline getirildi²⁴.

İtalya'nın koloni arayışı, İngiltere ile gizli bir anlaşma yaparak Kızıldeniz kıyısındaki Eritre'deki Massawa limanını çökmekte olan Mısır İmparatorluğu'ndan ilhak ettiği Şubat 1886'ya kadar devam etti. İtalyan'ın Massawa'yı ilhakı, IV. Yohannes'in Etiyopya İmparatorluğu'nun denize çıkışını engelledi²⁵. Aynı zamanda İtalya, Afrika boynuzunun güney tarafındaki toprakları işgal ederek sonradan İtalyan Somaliland'ı olarak ifade edilecek yeni sömürgesini de kurmuş oluyordu. Ancak İtalya, Etiyopya'ya da göz dikti ve 1887'de İtalya Başbakanı Agostino Depretis bir istila emri vererek, Etiyopya'nın işgaline başlandı. Bu işgal, Doğalı Muharebesi'nde beş yüz İtalyan askerinin kaybedilmesinin ardından durduruldu²⁶. Depretis'in halefi, Başbakan Francesco Crispi, 1889'da yeni imparator II. Menelik ile Wuchale Antlaşması'nı imzalayarak İtalyan Eritre kolonisini oluşturmak için Massawa çevresindeki Etiyopya topraklarını elde etmeye muvaffak oldu. Bu anlaşmaya göre, Etiyopya kopyaında böyle ifade edilmemiş olsa da, Etiyopya İtalyan himayesine girmiş oluyordu²⁷. İtalya ve Menelik arasındaki ilişkiler birkaç yıl içinde kadar kötüleşti. 1895'te Crispi, İtalyan birliklerinin ülkeye girmesini emrettiğinde Birinci İtalya-Etiyopya Savaşı patlak verdi. Sayıca çok daha az ve yetersiz donanımlı olan Etiyopya kuvvetleri karşısında, 1896'da yapılan Adwa Muharebesi'nde İtalya büyük bir yenilgiye uğradı. Etiyopyalıların bu savaşta başarılarını Rus danışmanlarda ve Rusya'dan gelen teçhizatın yanı sıra bir de Rus gönüllü birlikleri tarafından desteklenmesinde aranmalıdır²⁸.

İtalyan-Türk Savaşı sırasında İtalyan'ın Durumu

İtalya Mehdi Savaşı'nda da savaştı ve 1890'dan beri Serobeti Muharebesi ve Birinci Agordat Muharebesi'nde Mehdi birliklerini yendi. Aralık 1893'te İtalyan sömürge birlikleri ve Mehdi birlikleri, İkinci Agordat Savaşı'nda yeniden savaştılar. Mehdi Ahmed Ali, Doğu Sudan'da İtalyan kuvvetlerine karşı sefer düzenledi ve Kassala'nın doğusunda yaklaşık 10-12.000 erkeğe liderlik ederek 2.400

²⁴ Theodore M. Vestal, "Reflections on the Battle of Adwa and Its Significance for Today", in *The Battle of Adwa: Reflections on Ethiopia's Historic Victory Against European Colonialism*, Algona, 2005, p. 22.

²⁵ Thomas Pakenham, *The Scramble for Africa: White Man's Conquest of the Dark Continent from 1876 to 1912*. New York: Perennial 1992, p. 280.

²⁶ Charles Killinger, *The History of Italy*, Greenwood Press 2002, p. 122.

²⁷ Pakenham, a.g.e., p.470.

²⁸ M. Clodfelter, *Warfare and Armed Conflicts: A Statistical Encyclopedia of Casualty and Other Figures, 1492-2015* (4th ed.), North Carolina 2017, p.202.

İtalyan ve Albay Arimondi komutasındaki Eritreli Ascaris ile karşılaştı. Bu savaşı İtalyanlar kazandı. Bu savaş "Avrupalıların Sudanlı devrimcilere karşı kazandığı ilk kesin zafer" oldu. Bir yıl sonra, başarılı Kassala Muharebesi'nden sonra İtalyan sömürge güçleri Kassala'yı da ele geçirdi. Ancak bu şehir üç yıl sonra, gizli anlaşmalar gereği, İngilizlere iade edildi²⁹.

İtalyanların Trablusgarb'ı İşgali (1912)

Yirminci yüzyılın başında İtalya'yı kasıp kavuran bir milliyetçilik dalgası, İtalya İmparatorluğunun genişlemesi için baskı yapan İtalyan Milliyetçi Derneği'nin kurulmasına yol açtı. Gazeteler, geçen yüzyılın sonunda Etiyopya'da yaşanan aşağılanmaların intikamının alınması ve Roma dönemine duyulan özlemle doluydu.

Eski bir Roma sömürgesi olan Libya'nın Güney İtalya'nın nüfus artışı sorunlarına çözüm olması için "geri alınması" istenmekteydi. İngiltere ve Fransa tarafından Kuzey Afrika'dan tamamen dışlanmaktan korkan ve kamuoyunu dikkate alan Başbakan Giovanni Giolitti, Ekim 1911'de Libya'nın da parçası olduğu Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etme emri verdi³⁰. İtalyan-Türk Savaşı sonucunda İtalya, Libya'yı ve Oniki Adaları Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldı.1912'de Libya'daki bu çöl savaşının ayırt edici bir özelliği, askeri tarihte ilk kez bir zırhlı savaş aracının kullanılmasıydı. Savaş aynı zamanda savaşta hava gücünün ilk önemli kullanımına da sahne oldu. Dokuz İtalyan uçağı, kampanya sırasında hem savaş hem de destek görevlerinde uçtu. Ayrıca, İtalyan zeplinleri P2 ve P3 , İtalyan-Türk Savaşı'nda Zanzur'daki bir muharebe sırasında Osmanlı Ordusu süvarilerine karşı oldukça etkili bir bombalama saldırısı keşfedip gerçekleştirerek İtalyan Ordusuna önemli bir katkı sağlıyor. Bu savaşta ayrıca tarihin ilk savaş pilotu ölümü gerçekleşti ve bu ölüm tarihte ilk defa bir keşif sortisi sırasında Türkler tarafından tüfekte bir uçağın düşmesi sonucunda meydana geldi³¹.

İtalya'nın İngiliz desteğinde Afrika'nın hatırı sayılır bir kısmını istila ettiği sırada İngiltere, İtalyan tehditini savuşturmuş olmanın verdiği rahatlıkla hareket emekteydi. Ancak Akdeniz'i bulandıran bütün bu rekabet çemberi içerisinde kiminle dost kalabileceğini, kime güvenebileceğini tam olarak kestiremediğinden, Akdeniz coğrafyasının bütün yollarına hâkim olmasına rağmen Girit'in bir İngiliz adası olması fikrinden feragat mahkûm oldu³². Bunun başlıca sebeplerinden biri İtalya'nın açgözlü tutum ve davranışlarıydı. İngiltere İtalya'nın kendi ihtiraslarına kapılarak İngiliz çıkarlarına

²⁹ Bk. Glen St. John Barclay, *The rise and fall of the new Roman empire: Italy's bid for world power, 1890–1943*, London 1973.

³⁰ Killinger, a.g.e., s.133.

³¹ Clodfelter, a.g.e., p. 353.

³² Veley, a.g.e., s.62-63.

aykırı hareket etmesini engellemek amacıyla, onu Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki diğer topraklarına yönlendirmiş, bunun sonucunda çıkan İtalya-Türk Muharebesi'nde İsporad adaları dâhil Türklere ait birçok ada İtalyanlar tarafından istila edilmişti. Akdeniz güçleriyle başa çıkabilecek bir donanmaya sahip olmayan Osmanlılar Uşi Muahedesi ile Türkiye'nin Bingazi'den askerî varlığını çekmesi karşılığında İtalya bu adaları tekrar Türkiye'ye iade etmeyi kabul etmişti. Ancak bu sırada Balkan Harbinin çıkması sebebiyle Osmanlılar, İtalya tarafından iade olunan Rodos ve İsporad adalarının, Yunanlılar tarafından işgal edilir korkusuyla harp sonuna kadar adaların İtalyanlarda kalmasına müsaade etmişlerdi³³.

Uşi Antlaşmasının imzasından 4 ay sonra İtalya henüz İsporad Adalarına sahipken, Balkan Muharebesi'nin sonuçları her türlü ihtilafa açık yeni bir durum ortaya çıkarmış ve bu durum şark meselesini daha vahim bir hale getirmişti. Öyleki, Almanya'nın Türk toprakları üzerinde ve İngiltere'nin Arabistan ve Suriye toprakları üzerinde hak iddia etmeğe başladığı bir dönemde İtalya, İstanbul'dan Port-Saïde kadar askerî ve ticarî yolları tamamen kendisine açan bir fırsatı nasıl olur da terk etmeyi tasarlayabilirdi. Haddizatında diğer devletler, talep ettikleri arazilerin hudutlarını daha şimdiden çizmekteyken, İtalya Osmanlı arazisinin bu kısmından nasıl feragat edebilirdi?³⁴

İtalya'nın Rodos ve Sporad adalarının elde tutulmasını devam ettirmek için Balkan savaşlarından istifade etmeye yönelik çabaları kimsenin dikkatinden kaçmıyordu. Bu konuda *Vossische Zeitung Gazetesi* 30 Kasım 1912'de neşrettiği nüshasında konuyu açık bir dille ifade etmiştir. Edward Grey'in, Akdeniz'de hâkimiyet kurmaya çalışan üçlü ittifak ve üçlü itilaf devletlerinin Adalar Denizi'ndeki adalarla ilgili taleplerinden feragat etmesinin söz konusu olmaması gibi, İtalya'nın da böyle bir feragatte bulunmasının mantıklı olmayacağını altını çizmesi bu hususu açıkça ortaya koymaktaydı³⁵.

İtalya'nın elindeki adaları terk etmesi gündeme gelirse bunları Türkiye'ye iade etmeyi düşünüp düşünmediği de artık pek açık değildi. Çünkü Almanya bu adaları ısrarla istemekteydi ve bu arzusunu müttefiki İtalya'dan da gizlememekteydi. Diğer taraftan Türklerin akıbetinin ne olacağı malum olmadığından Almanya en azından İzmir'den İskenderun'a kadar olan bölgeyi kendisine saklamaktaydı. Almanya bu sahil boyunca dizilmiş olan adaların başka bir devletin eline geçmesi halinde çok müşkül bir duruma düşeceğinden, İtalya kendi müttefiki dahi olsa sahile bu kadar yakın

³³ Veley, *a.g.e.*, s.63.

³⁴ Veley, *a.g.e.*, s.63-64. İngiltere'ye yönelik İtalyan tehdidi hakkında bk. İlia Xypolia, *From Mare Nostrum to Insula Nostra: British colonial Cyprus and the Italian imperial threat*, s. 1-16.

https://aura.abdn.ac.uk/bitstream/handle/2164/9586/Xypolia_Ilia_2016

³⁵ Veley, *a.g.e.*, s.64.

olan adaların başka bir elde bulunmasına rıza göstermeyecekti. Almanya'nın niyeti müttefiki İtalya'yı üzmeden bu meseleyi halletmekti. Berlin ile Roma arasında bu meselenin problem olmasının ancak, İstanbul ile Roma arasında bu konuda bir uzlaşa sağlanamaması halinde bir sorun olabileceği anlaşılmaktaydı³⁶.

Bununla beraber İtalya, Akdeniz'in doğu kısmında müdafaa etmek isteyeceği fazla bir menfaate sahip değildi. Bu sebeple kendi kuvvetini kendi memleketinin etrafında ve yeni müstemlekelerinin sahillerinde toplamak niyetindeydi. Rodos'un istilası onun izzeti nefisini tatminden başka bir şey değildi. Öyleki Rodos'un İtalya için gerçek bir menfaat yeri olabilmesi ancak onun donanmasının ve donanmaya harcayacağı parasal değeri artırmaya razı olmasıyla mümkün olabilirdi ki şimdilik bunu düşünmesini gerektirecek kuvvet ve kudreti olmadığı gibi, isteği de yoktu³⁷.

Sonuç

Bütün bu çıkar çatışmalarını birbirinden ayırarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Gerçekte Akdeniz'de cereyan eden bu çatışma devletleri birbirleriyle mücadeleye sevk ederken, mesele kendi içinde taraftarı olmayan bir şekilde de bürünmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun hayatını sürdürmesini sağlayan bu kanun, pek çok noktada Akdeniz düzenini ve şimdiki durumunu da korumaktadır. Devletlerin gösterdiği hırs, tamahkârlık ve rekabet, birbirlerine eşit kuvvetlerin doğmasına sebep olacak ve düzenin devamı mümkün olacaktır. Ancak bu düzen o kadar imkânsızdır ki, ortaya çıkacak yeni bir unsurun müdahalesi onu yok edecek şekilde tahrip etmekle tehdit edecektir.

Özet olarak denilebilir ki, Balkan müttefik heyetlerinin kazandığı zaferler, Akdeniz noktasında doğu meselesini alt üst etmiş ve Avrupa devletlerinin harici siyasetlerini yeniden kurmaya zorlamıştır. Eğer zafer kazanılması halinde Balkan müttefikleri çökmek yerine kuvvetlerini birleştirerek Avrupa'nın güney doğusunda faal ve kuvvetli bir imparatorluk tesis etme imkânına sahip olurlarsa Akdeniz düzeni de tehdit altına girecektir. O zaman mecburi olarak bu düzen başka bir plan üzerine tesis edilecek ve tamamen yok olmamak için biraz tadilata muhtaç kalacaktır. Yarın Rusya'nın, Almanya ve hatta Yunanistan'ın rolü bu duruma göre bugünkünden daha farklı olabilecektir.

Akdeniz meselesine bir bakmak gerekirse, bu mesele durgunlaşmak yerine giderek daha hareketli ve kargaşa içinde kalmaya meyillidir. Akdeniz üzerinde kurulması düşünülen yeni ve büyük yol, Ümit Burnu'ndan Kahire'ye, Üsküdar'dan Basra (Bassorah)'ya, İskenderiye'den Basra'ya ve Kalküta (Calcutta)'ya kadar uzanmakta ve bu merkezler arasında kurulacak ticarî yol daha büyük bir ehemmiyet kazanmaktaydı.

³⁶ Veley, *a.g.e.*, s.64-65.

³⁷ Veley, *a.g.e.*, s. 65.

Akdeniz'in bugün hangi noktada eski ehemmiyetini muhafaza ettiğini tayin etmek gerçekten büyük önem arz etmektedir. Bu deniz sadece üç âlemin ortak noktasını teşkil etmekle kalmıyor, orada başlayan ve oraya uzanan yolların arz ettiği önem, bu yollara sahip olanların nüfuzunu Asya ve Afrika'nın bütün parçalarına kadar taşımasını sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Weley, Charles, *La Mediterranean Problema*, Paris 193.
- Tjønn, Mathias Hatleskog, *The Persistence of Colonialism A Century of Italo-Libyan Relationships and Their Influence on the Current European Migration Regime in the Mediterranean (1911–2017)*, Master Thesis in Modern International and Transnational History, at the Department of Archaeology, Conservation and History Oslo, May 14th, 2019.
- Çelikçi, Abdül Samet-Kakışım, Can, "İtalyan Faşizmi Ve Tarihsel Gelişimi", *Anemon, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1 Sayı:2, 2013
- Betts, Raymond F., *The False Dawn : European Imperialism In The Nineteenth Century*, 1975.
- Lowe, C.J., *Italian Foreign Policy 1870–1940*, Routledge 2002.
- Vestal, Theodore M., "Reflections on the Battle of Adwa and Its Significance for Today", in *The Battle of Adwa: Reflections on Ethiopia's Historic Victory Against European Colonialism*, Algora, 2005.
- Pakenham, Thomas, *The Scramble for Africa: White Man's Conquest of the Dark Continent from 1876 to 1912*. New York: Perennial 1992.
- Killinger, Charles, *The History of Italy*, Greenwood Press 2002.
- Clodfelter, M., *Warfare and Armed Conflicts: A Statistical Encyclopedia of Casualty and Other Figures, 1492-2015 (4th ed.)*, North Carolina 2017.
- Barclay, Glen St. John, *The rise and fall of the new Roman empire: Italy's bid for world power, 1890–1943*, London 1973.
- Xypolia, Iliia, *From Mare Nostrum to Insula Nostra: British colonial Cyprus and the Italian imperial threat*, s. 1-16. https://aura.abdn.ac.uk/bitstream/handle/2164/9586/Xypolia_Iliia_2016